

TEKST MAAIKE BORST | FOTO'S ANP/FRITS STEENHUISEN

Spitsbergen ondergaat een metamorfose.

Op het strand van Kapp Lee luieren walrussen.

In de voetsporen van Willem Barentsz trokken vijftig Nederlandse wetenschappers in augustus naar Spitsbergen, onder leiding van Maarten Loonen van het Arctisch Centrum in Groningen. 'De grootste poolexpeditie ooit' ging op zoek naar de invloed van mensen in de wildernis. Van de voetsporen van Barentsz tot de gevolgen van opwarming.

Willem Barentsz, Nederlands poolonderzoeker, ontdekte Spitsbergen. Hij zag in 1596 een onherbergzame eilandengroep van toendra, steen en ijs waaruit scherpe bergtoppen omhoogstaken. De naam Spitsbergen was snel gegeven.

Maar hij zag meer. In zee zwom een schijnbaar onuitputtelijke voorraad walvissen.

Barentsz zou het niet na kunnen vertellen. Op zoek naar een noordelijke scheepvaartroute naar Oost-Azië bleef zijn schip de Van Heemskerck steken in het ijs bij Nova Zembla. De beroemde ontdekkingsreiziger overleefde de overwintering op dat eiland niet. Een deel van zijn mannen redde het wel. Thuis vertelden ze over hun avontuur. En ze vertelden over de walvissen.

Daarmee begon het: de menselijke invloed op Spitsbergen. Het was een dramatisch begin. Europese walvisvaarders trokken naar Spitsbergen en de zeezoogdieren rond de archipel waren een dikke eeuw later nagenoeg uitgeroeid.

Op woensdag 19 augustus 2015 vertrok weer een Nederlandse poolexpeditie naar Spitsbergen. Dit keer onder leiding van Maarten Loonen van het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen. Aan boord van het schip de Ortelius meer dan

vijftig wetenschappers. Biologen, archeologen, geologen, sociologen. Ze gingen nu eens niet op zoek naar nieuwe vaarwegen, nieuwe grondstoffen of nieuwe diersoorten. Ze gingen op zoek naar de menselijke invloed op Spitsbergen.

Loonen is een broedvogelonderzoeker, een man zonder opsmuk die graag op gympen loopt, zijn haar zo onopvallend mogelijk draagt en niet de moeite neemt zich te scheren voor de minister. Al 25 jaar doet hij enthousiast onderzoek op Spitsbergen. Hij had blind moeten zijn als hij de verandering niet had gezien.

Spitsbergen ondergaat een metamorfose. De temperatuur is de laatste eeuw gemiddeld 2 graden gestegen, het volume van het zee-ij is in dertig jaar met 65 procent gedaald, gletsjers trekken zich snel terug. Die verandering, denken veel wetenschappers, wordt voor een groot deel veroorzaakt door mensen en de broeikasgassen die ze uitstoten. Zo zijn, ook in een wildernis waar nu nog maar weinigen voet aan de grond zetten, de sporen van de mens wel degelijk aanwezig.

Maarten Loonen kreeg zes jaar geleden een idee. Als je nu eens met heel veel Nederlandse poolwetenschappers terug gaat naar Edgeøya, het eiland waar Nederlanders decennia geleden al nauwkeurig onderzoek deden? Zou dat geen prachtig vergelijkingsmateriaal opleveren om echt terug te kijken in de tijd en die verandering concreet te kunnen zien? Niet alleen in de grote ijsvlakten maar ook in de kleinste plantjes.

Zo werd een broedvogelonderzoeker leider van de grootste Nederlandse poolexpeditie ooit: SEES, Netherlands Scientific Expedition Edgeøya Spitsbergen. Een expeditie waaraan bekende Nederlanders deelnamen om het verhaal te verspreiden en een die een paar van die wetenschappers stijl achterover zou laten slaan van verbazing. Een expeditie ook waar de minister van Buitenlandse Zaken bij terugkomst zou staan te wachten in de haven. Op een ongeschoen Loonen.

MASSAGRAF

Op het strand van Kapp Lee luieren walrussen. Op een paar meter afstand liggen de overblijfselen van hun voorgangers: een

massagraf van schedels en botten uit vorige eeuwen. De meeste walrussen slapen. Slagstanden steken omhoog tussen het bruine vet. Soms draait een exemplaar uit de groep zich om en morft de rest. Dan valt het weer stil. Zo nu en dan kriebelt een vin aan een neus.

Dit is de plek. De belangrijkste bestemming van de SEES-expeditie. Kapp Lee, de kaap aan de noordwestkant van het eiland Edgeøya in Spitsbergen. De plek waar vier Nederlandse studenten in 1968 een onderzoeksstation opbouwden en overwinterden om ijsberen te tellen en te merken. Drie van hen leven nog. Ze zijn meegewonnen met SEES.

„Vandaag is het 47 jaar en een week geleden dat de basis voor deze expeditie werd gelegd”, zegt Piet Oosterveld plechtig. Hij heeft een stem die zo het Polygoonjournaal zou kunnen presenteren.

Oosterveld zit met stok in de hand en pijp in de zak in een zodiak op weg naar Kapp Lee. Naast hem zitten Paul de Groot en Ko de Korte, mede-overwinteraars. Het vierde expeditielid Eric Filipse, de eigenlijke aanstichter van de onderneming toen, is overleden. In 1979 omgekomen in Afghanistan.

Het is windstil, de brokken zee-ij schitteren in zon. Op de toendra van Kapp Lee staan drie houten hutjes waar jagers en onderzoekers ooit beschutting zochten tegen de kou. Een paar stokken in de grond herinneren nog aan het onderzoeksstation van de overwinteraars. Een paar stokken en de zaagstole die Ko de Korte, boerenzoon uit Zeeland, zelf in elkaar zette.

De mannen reageren verschillend op het weerzien. De Korte wil op pad, het landschap in. De Groot schiet vol. Oosterveld wil ondanks zijn zwakke gestel per se op zoek naar de Arctische paardenbloem. Wat ze delen, is de verbazing en vreugde over de walrussen aan de kust. Die hebben zij in hun tijd hier nooit gezien. Alleen de botten en schedels.

Op een heuvelte naast de hutjes van Kapp Lee staat een paal met een camera erop. Daarmee waakt de sysselemann, de Noorse gouverneur van Spitsbergen, over dit nu beschermde natuurgebied. Mensen zijn hier te gast. Ze moeten afstand houden van de walrussen, mogen niet aan land als

er een ijsbeer loopt. Zelfs de walrussenschedels mogen ze niet aanraken, want die zijn nu cultureel erfgoed.

Ook dat is veranderd op Spitsbergen. Het grootste deel van de eilandengroep, waar de walvisvaarders bloedbaden aanrichtten, waar jagers de walrussen, poolvossen en ijsberen verdreven van hun natuurlijke leefgebied, waar geboord werd naar olie, is nu een beschermde wildernis. Een wildernis waar de walrussen massaal en bijna demonstratief vertoeven voor de verlaten

hutjes van de jagers die de dieren ooit afslachtten. De natuur kan zich herstellen. Dat is het goede nieuws.

ONGELOOF

Achter het strand van Kapp Lee ligt de vallei Rosenbergdalen. Al vanaf de eerste dag dat de SEES-expeditie hier aan kwam, heerst er opwinding. En ongeloof.

Eerst dachten de wetenschappers dat ze zelf fout zaten. Toen overwoogen ze de mogelijkheid dat de onderzoekers er vroeger een potje van hadden gemaakt. Daarna sloeg de verbijstering toe.

De meetgegevens van nu klopten. Het vergelijkingsmateriaal uit de jaren zeventig en tachtig ook. Alleen het landschap klopte niet. Of tenminste; Rosenbergdalen lijkt in veertig jaar zo spectaculair veranderd dat planten- en mossendeskundigen het nauwelijks kunnen geloven.

Plantje voor plantje, mosje voor mosje, brengen ze drie dagen lang de begroeiing systematisch op de vierkantige meter in kaart met zogeheten 'vegetatieplots'. Zoals dat ook gebeurde in 1977. Dit zijn geduldige mannen die gewend zijn aan details, mannen die niets meer verwachten dan details, maar wat ze nu zien zijn spectaculaire verschillen. De vegetatie is veel verder ontwikkeld, wat veertig jaar geleden kale grond was is nu weelderig begroeid, de bodem is veel dieper ontdooid, complete stukken land lijken verschoven als een gletsjer.

„Het is alsof het land openbreekt en in beweging is.” René van der Wal, biologieprofessor in Aberdeen die ooit in Groningen studeerde, heeft zo iets nog nooit gezien. Sinds 1998 doet hij onderzoek naar de vegetatie op West-Spitsbergen. Maar hier, aan de koelere en veel minder bestudeerde oostkant, lijken andere processen gaande.

De verleiding is groot om conclusies te trekken. Dit lijkt een gevolg van klimaatverandering, van de veelbesproken opwarming van de aarde. Maar de wetenschappers zijn voorzichtig - daar zijn het wetenschappers voor. Na drie dagen gegevens verzamelen staat het eigenlijke onderzoek nog maar aan het begin.

Uitspraken over klimaatverandering zijn precair. Alles hangt met elkaar samen. Zeker in het wankele evenwicht van het Noord-

>>

Boven: Verslaggever Maaike Borst samen met Maarten Loonen van het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen. Onder: Deelnemers van de expeditie in de zodiak.

SPOREN OP SPITSBERGEN